

УДК 378.4(477)“19/20”

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Шарапа С. В.

У статті висвітлено специфіку ціннісних засад загальнопедагогічної підготовки вчителів в Україні. Розглянуто зміст поняття “загальнопедагогічна підготовка”, наголошено на значенні загальнопедагогічної підготовки для підвищення ефективності педагогічної діяльності викладача і навчально-виховного процесу у ВНЗ в цілому. Розкривається значення ціннісного компонента, спрямованого на засвоєння загальнолюдських, гуманістичних, духовних, національних, соціальних, професійних цінностей майбутніх учителів, стимулювання їхнього особистісного розвитку тощо.

Ключові слова: загальнопедагогічна підготовка, ціннісні засади, аксіологічний підхід, викладач вищої школи.

В статье освещены специфика ценностных основ общепедагогической подготовки учителей в Украине. Рассмотрено содержание понятия “общепедагогическая подготовка”, подчеркивается значение общепедагогической подготовки для повышения эффективности педагогической деятельности преподавателя и учебно-воспитательного процесса в вузе в целом. Раскрывается значение ценностного компонента, направленного на усвоение общечеловеческих, гуманистических, духовных, национальных, социальных, профессиональных ценностей будущих учителей, стимулирование их личностного развития и т. п.

Ключевые слова: общепедагогическая подготовка, ценностные основы, аксиологический подход, преподаватель высшей школы.

The article highlights the specifics of value foundations of general pedagogical training in Ukraine. The author considers the content of the concept of general pedagogical training and emphasizes the importance of general pedagogical training for raising effectiveness of teachers' work and educational process at higher educational institutions in general. The article reveals the importance of the value component directed at mastering universal, humanistic, spiritual, national, social, professional values by prospective teachers and stimulating their personal development.

Key words: general pedagogical training, value foundations, axiological approach, higher school teacher.

Підготовка кваліфікованого вчителя – одна з найважливіших науково-теоретичних та практично-професійних проблем, від вирішення якої залежить успіх перебудови системи освіти в Україні. Основним завданням вищих педагогічних навчальних закладів є здійснення високоякісної професійної підготовки вчителя, що відповідає сучасним вимогам навчання і виховання студентів. Відповідно до особливостей сучасного етапу та перспектив розвитку педагогічної освіти відбувається реформування змісту підготовки майбутніх учителів, формуються нові вимоги до їх професійної компетентності у вищій школі. У сучасному суспільстві педагоги складають особливу соціально-професійну групу, роль і значення якої важко переоцінити. Історичний досвід розвитку педагогічної освіти не втратив своєї значущості і сьогодні. Результати історико-педагогічного аналізу підготовки вчителів у вищих педагогічних навчальних закладах України кінця ХХ – початку ХХІ ст. можуть стати цінним надбанням для планування подальшого розвитку сучасної системи педагогічної освіти.

У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. вища школа і педагогіка пройшла низку змін. Серед важливих позитивних тенденцій розвитку педагогічної школи слід назвати: оновлення мети, удосконалення змісту загальнопедагогічної підготовки вчительських кадрів, розроблення сучасних педагогічних технологій, перехід від об'єкт-суб'єктних відносин в системі “викладач – студент” на суб'єкт-суб'єктні відносини. Професійно педагогічна освіта взагалі та загальнопедагогічна підготовка зокрема

стали особистісно орієнтованими, набули педоцентричного характеру, тобто основною дійовою особою навчально-виховного процесу став студент – майбутній учитель, його особистість, формування її духовної та активної життєвої позиції. У зв'язку з цим виникає необхідність вивчення та аналізу трансформаційних процесів у системі загальнопедагогічної підготовки вчителів у вищих педагогічних навчальних закладах України кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Широке коло питань професійної та загальнопедагогічної підготовки вчителя займалися науковці від педагогіки: О. О. Абдуліна, А. Акусок, Ф. Н. Гоноволін, А. М. Алексюк, М. Б. Євтух, Н. Г. Ничкало, І. А. Зязюн, Н. А. Шайденко, О. Я. Савченко, А. Й. Капська, Ю. М. Кулюткін, Г. С. Сухобська, Л. Ф. Спирін, М. Л. Фрумкін, В. А. Крутецький, В. А. Кан-Калик, В. І. Лозова, Г. В. Троцько, Л. О. Хомич, С. О. Сисова, В. М. Володько, Г. Д. Панченко, а також психології: Л. В. Войтко, О. В. Киричук, С. Д. Максименко, В. А. Семиченко та ін. Певним аспектам дидактичної підготовки вчителя присвячено докторські і кандидатські дисертаційні дослідження. Зокрема, В. І. Бондаря, І. М. Шапошнікової, Н. В. Воскресенської, П. М. Гусака, О. І. Бульвінської, В. М. Чайки, Л. А. Мартіросян, О. Є. Коваленко, Л. В. Герасименко, І. В. Іваніченко, С. І. Тадіян, І. В. Колеснікової та ін.

Однак цілісної наукової інтерпретації системи загальнопедагогічної підготовки вчителів у вищих педагогічних навчальних закладах України кінця ХХ – початку ХХІ ст., у якій було б визначено соціально-політичні та освітньо-культурні передумови її становлення, фундаментальні підходи до розробки концептуальних засад та змісту загальнопедагогічної підготовки вчителів, удосконалення її методів та форм задля підвищення ефективності фахової підготовки сучасних педагогічних кадрів у незалежній Україні, досі немає. Встановлено, що саме загальнопедагогічна підготовка в її системному розумінні відіграє визначну роль у професійному становленні майбутнього вчителя, а також формування особистісних та професійних ціннісних орієнтацій.

У праці “Загальнопедагогічна підготовка вчителя в системі вищої педагогічної освіти” О. Абдуліна визначає мету загальнопедагогічної підготовки як зміст і технології, спрямовані на формування вчителя, що володіє основами педагогічної теорії і загальнопедагогічними вміннями і навичками, які забезпечують студентам наукове пізнання і засвоєння педагогічної діяльності, закладають загальнотеоретичний фундамент для подальшої самоосвіти і підвищення кваліфікації учителя [1, с. 45].

О. Абдуліна виділяє складові загальнопедагогічної підготовки: підготовку з теорії та історії педагогіки; теоретичну й практичну підготовку в процесі навчальних занять з предметів педагогічного циклу; всіх видів педагогічної практики та позааудиторної роботи; формування системи загальнопедагогічних знань, умінь та навичок; підготовку в галузі методології та методів педагогічної науки; дидактичну підготовку; підготовку до позакласної виховної роботи та громадсько-педагогічної діяльності [1, с. 43]. Завдяки цим складовим здійснюється цілісна підготовка студентів до викладацької, виховної, громадсько-педагогічної діяльності вчителя.

Аналізуючи поняття “загальнопедагогічна підготовка вчителя”, доходимо до висновку, що загальнопедагогічна підготовка – складне структурне утворення у системі професійно-педагогічної освіти. У процесі підготовки майбутній вчитель завоює цінності, ідеали, норми, зразки поведінки. Структуру загальнопедагогічної підготовки складають ціннісні орієнтації, що детермінують інші її складові – педагогічні знання та вміння.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дає змогу виділити такі компоненти загальнопедагогічної підготовки: аксіологічний, який відбиває формування ціннісних орієнтацій, їх гуманістичну спрямованість; когнітивний, який включає засвоєння педагогічних знань, умінь, що забезпечують здатність до виконання професійних функцій; інструментальний – формування умінь і навичок здійснення педагогічної діяльності, наявності у педагога базових, опорних знань, сформованості професійного мислення; креативний – спрямований на розвиток творчої особистості; особистісний – сенсозмістові характеристики визначення особистісної позиції. Слід зазначити, що особистісний компонент поєднує і впливає на всі компоненти готовності до професійної діяльності, оскільки особистість присвоює ту частину соціального досвіду, норм, цінностей, яка набуває для неї особистісного сенсу і є основоположною

для вираження нею власної позиції і ставлення до світу. У процесі підготовки майбутній учитель має оволодіти досвідом самотворення, саморозвитку, самовдосконалення, відповідальності за результати власної професійної діяльності. Визначною рисою загальнопедагогічної підготовки в системі загальної підготовки майбутнього вчителя виступає те, що вона не тільки вміщує когнітивний потенціал, а й формує ціннісно-мотиваційні засади професійної діяльності. Її реалізація суттєво збагачує функції педагогічного процесу, забезпечує креативність компонентів педагогічної освіти й загалом визначає особистісну позицію майбутнього вчителя та ставлення його до педагогічної професії.

Отже, ми маємо на меті здійснити теоретичний аналіз ціннісних засад загальнопедагогічної підготовки вчителів у вищих педагогічних навчальних закладах України кінця XX – початку XXI ст.

Так, наприкінці 70-х років одним з провідних у наукових дослідженнях суспільних явищ стає аксіологічний підхід, проте в педагогічній науці він на той час не набув великого значення. В наукових працях (Ф. Гоноволін, Н. Кузьмін, О. Щербаків) велика увага приділялась необхідності формування професійно-педагогічній спрямованості вчителя, виходячи з позиції домінуючої мотивації. Функціональний поділ діяльності вчителя викликав обґрунтовану критику з боку провідних дослідників (В. Сластьонін).

У пошуках філософського обґрунтування деякі педагоги приєдналися до так званого “системного руху”. З позиції системного бачення до аналізу педагогічних об’єктів в даний період підходили багато педагогів-науковців: С. Архангельський, І. Ільїна та ін. Використовуючи методологію системного аналізу, особистісні характеристики вчителя розглядали як цілісний об’єкт дослідження, при цьому головна увага стала приділятися системоутворюючим характеристикам його діяльності. Наступний етап був пов’язаний з усвідомленням обмеженості можливостей системного підходу в зв’язку з тим, що системний підхід необхідний, але недостатньо для цілісного осмислення людини.

У контексті системного підходу були розроблені й апробовані цілісний і комплексний підходи, в яких вчитель виступає як цілісне утворення в динаміці її ставлення, функціонування і розвитку (В. Загвазінський, А. Міщенко, Ю. Сокольніков).

В результаті сформувався особистісно-діяльний підхід, який дозволив забезпечити перехід реалізації педагогічних завдань в особистісну мислєдіяльність майбутнього вчителя (В. Ляудіс, В. Серіков, Н. Тализіна та ін.).

Звернення до професійної компетентності та творчої самореалізації вчителя сприяло формуванню індивідуально-творчого підходу, за допомогою якого передбачалося зняти суперечливість між масовим характером підготовки педагога й індивідуально-творчим стилем роботи (Є. Белозерцев, В. Кан-Калик).

На початку 90-х років з новою силою починає розвиватися гуманістичний (антропологічний, антрополого-гуманістичний) підхід, що орієнтується на “людське” в людині, згідно з яким продуктивність педагогічної діяльності визначається ступенем володіння вчителем універсальними знаннями про походження біопсихокультурних процесів.

Реалізація гуманістичної парадигми в освіті передбачає звернення до культурних цінностей та їх відтворення в нових поколіннях. Вирішити це завдання покликаний культурологічний підхід, в межах якого педагогічні явища та педагогічна діяльність розглядаються на широкому загальнокультурному тлі соціуму.

З гуманістичною парадигмою в педагогічній освіті (В. Сластьонін, Е. Шиянов), професійним становленням особистості вчителя (І. Багасва, І. Ісаєв) вчені пов’язують ідею ціннісного (аксіологічного) підходу (А. Булінін, В. Кушнір, Н. Нікітіна, О. Степаненко, в цілому визначаючи його як методологічну основу досліджень. Аксіологічний підхід до вивчення педагогічних явищ і процесів дозволяє висвітлити внутрішній бік взаємозв’язку особистості та суспільства, побачити особистісний аспект орієнтації майбутнього вчителя на цінності освіти. Для виховання в рамках аксіологічного підходу надзвичайно важливе розуміння того, що світ цінностей об’єктивний, це – сама соціокультурна реальність, життя людини і суспільства. Цінності життя стають змістом виховання; образно кажучи, виховання вчить вирішувати проблему “як жити”. Однак цінності мають і особистісні прояви, ціннісні орієнтації (установки, переконання, інтереси, прагнення, бажання, наміри). Саме ціннісні орієн-

тації детермінують ставлення особистості до навколишнього світу і самої себе. Виховання в системі педагогічної аксіології будується як процес освоєння цінностей, їх інтеріоризації. Він включає кілька етапів:

- пред'явлення цінності в реальних умовах виховання;
- її первинне оцінювання, забезпечення емоційно позитивного ставлення до даної цінності;
- виявлення сенсу цінності та її значення;
- прийняття усвідомленої цінності;
- включення прийнятого ціннісного ставлення в реальні соціальні умови дій і спілкування вихованців;
- закріплення ціннісного ставлення в діяльності та поведінці вихованців.

Одним із найскладніших питань в рамках аксіологічного підходу, зокрема, є питання про те, як виражається ціннісний результат виховання. Існує кілька позицій у цьому питанні.

1. Освоєння цінностей безпосередньо залежить від їх усвідомлення вихованцями. Така позиція тягнє до "пізнавальних" (епістемологічних) форм виховної діяльності: роз'яснень, бесід, дискусій.

2. Ступінь освоєння цінностей виявляється тільки на рівні мотивів соціальної поведінки. Вихователі, які стоять на цій позиції, активно організують власну діяльність вихованців, створюють ситуації вибору, спонукають їх до ініціативних проявів і відповідальності.

3. Результат виховання на аксіологічному рівні пов'язаний з ціннісним ставленням вихованців. Ціннісне ставлення має трикомпонентну структуру:

- когнітивний компонент – поняття і уявлення про той чи інший бік життя;
- емоційно-оцінний компонент – переживання даної події, явища, його оцінка;
- поведінковий компонент – досвід дій, вміння, навички, поведінкова готовність до певних соціальних дій.

Необхідно відзначити, що особистісно орієнтований, культурологічний, аксіологічний підходи не втратили своєї значущості і в даний час виступають реальним орієнтиром у визначенні вимог до формування змісту загальнопедагогічної підготовки майбутнього викладача. Таким чином, проведений ретроспективний аналіз підготовки вчителів на теренах України дає змогу стверджувати, що актуальні в наш час методологічні підходи до формування змісту загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя стали результатом тривалих пошуків педагогічної теорії і практики.

Література

1. Абдулина О. А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего образования* / О. А. Абдулина. – М. : Просвещение, 1990. – 140 с.
2. Акусок А. М. *Теоретичні засади формування змісту загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя* : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Акусок А. М. – К., 2009. – 24 с.
3. Дем'яненко Н. М. *Загальнопедагогічна підготовка вчителя в історії вищої школи України (XIX – перша чверть XX ст.)* : автореф. дис. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Дем'яненко Н. М. – К., 1999. – 47 с.
4. Шемигон Н. Ю. *Формування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки* : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Шемигон Н. Ю. – Харків, 2008. – 34 с.